کارل مارکس

د. سەلامە موستەفا فەووال
و. مەحمود عەبدوسەمەد

کارل مارکس 1818-1892

بەدیدی کارل مارکس ، پێویستە لەسەر زانستی کۆمەڵایەتی، کە مۆرکی مرۆڤایەتی کۆمەڵگە بچەسپێت بەو پێیەی کە ئەو زانستە، ئەڵقەی پەیوەندی نێوان زانستە جیاجیاکانە، چی سروشتی بێت، یان ئەوانەی، کە راستەوخۆ بە لێکۆڵینەوە لەسەر مرۆڤ خەریك بێت.

کەڵەپووری مارکس، بەتەنگەوە بوونی خۆی بەم راستیە روونده‌کاتەوە، ئیدی دەست پێك لە خەریك بوونی بەلێکۆڵینەوەی فەلسەفەی مێژوویی، وەك بەڵگە لەسەر گرنگی لێکۆڵینە مێژووییەکان، وەك دەروازەیەك بۆ زانستیو کۆمەڵایەتی ، تێپەڕکردن بە چەق بەستنی لەسەر دیاردە کۆمەڵایەتیەکانو راڤەکردنیان، شانبەشانی روونکردنەوەی میکانیزمی گۆڕانکاریو بەدەمەوەچوونی گۆڕانو پێشکەوتنی سیستمی خێزانداری، تا ئەگەینە لێکۆڵینەوەی قووڵ، لەبارەی چینە کۆمەڵایەتیەکانو بنیاتنانی کۆمەڵایەتی، بەهەردوو چەشنەکەیەوە(بالاۆژێرەوە)و بەو شێوەیەی کە لەمەودوا روونی دەکەینەوە.

مارکس لەلێکۆڵینەوەکانیدا پێی لەسەر (رێڕەوی مێژوویی بەراوردکاری) داگرتووە سەرباری رێڕەوی سەرژمێر، ئەوەش وەك جەختکردن لەسەر بانگەیشتە نەبڕاوەکەی، بۆ پێویستی بەتەنگەوە بوونی مێژوو، و فەلسەفەی مێژوو وەك کۆششێك لەپێناو دووبارە نووسینەوەی مێژوودا، لە دیدی کۆمەڵایەتیەوە لەلایەك و بۆ پێدانی تەکانێکی بەهێز بە زانستی کۆمەڵایەتی، کە تەواوکاریەکی مەنهەجیو تیوری وابێت، بتوانێت نیشانەکانی خۆی بەشێوەیەکی روونتر دەربخات، تا لە کۆتاییدا پشتوانی پشتگیری تواناکەی بکات بۆ گەیشتن بەو گشتگیری و یاسا سروشتیانەی کە داخوازییان دەکات.

بەهەرحاڵ بەشداریکردنە سۆسیۆلۆجیەکانی مارکس، لە ئامێزی ئەوتیوریەیدا، بێیان دەبێتەوە کە چەق لەسەر دوو راستی بنەڕەتی دەبەستێ:، بەرجەستەبوونی یەکەمیان لەو راستیەوە کە ئەمرۆ بە نکوڵ نەکردنی ئابووری دەناسرێ و دەکێشێتەسەر ئەوەی کە هەر کاریگەری ئابووریە بەسیفەتێکی بنەڕەتیو راستەوخۆیی بنیانانی کۆمەڵگەو گۆڕانکاریەکانی دیاریدەکات، مارکس وای بۆچووە، هەر ئەو کاریگەری ئابووریەیە، رێکخستنی کۆمەڵایەتی بەرهەمهێنانیش دیاریدەکات.

بەڵام راستیی دووەمی تیۆری سۆسیۆلۆجی مارکس لەوەدا بەرجەستەدەبێت، کە بەو میکانیزمانەی گۆڕانو دەناسرێن کە بەپێی مارکس، پێویستە بگونجێن لەگەڵ ئەم سێ قۆناغە ئەزەلیەدا:

(أ)چەسپاندن Affirmationیان بابەت Thesis

(ب)نەری(نفی) Negationیان پێچەوانەی بابەت Antithesis

(ج)ئاشتەوایی دژەکان یان تێکەڵەی بابەت Synthests.

لەئەنجامی شیکارکردنەوەی کۆمەڵگەی رۆژاوایی سەردەمدا، تیوری مارکس بڕیاری ئەوەئەدا کە کۆمەڵگا بەشێوەی گشتی لە دوو چینی سەرەکی پێکدێت، کە زۆرانی نێوانیان نکوڵی هەڵناگرێ و هەر ئەبێ رووبدات، چونکە بەبۆچوونی مارکس زۆرانی چینایەتی، تاقە هۆکارێکە کە بتوانێ کۆمەڵگە لە قۆناغێکەوە بگوێزێتەوە بۆ قۆناغێکی دیکە ، چینی یەکەم نوێنەری سیستمی بەرهەمهێنانی دواهاتووەو، چینی دووەمیش نوێنەری سیستمی بەرهەمهێنانی نوێ باوە، ومارکس(دان بەوەدا دەگرێ کە لە کۆتاییدا سەرکەوتن، هەر بۆ ئەو چینەیە، کە نوێنەری ئەو سیستمە نوێیە، کە زۆرناخایێنێ، ئەویش ئەبێت تەوژێمێکی دوابڕاو بە هۆی ئەو هۆکارانەی نوغرۆبوون و لەناوچوونەوە، کە لە توێکانی خۆیدا هەڵیاندەگرێت، دوایش زۆری پێناچێ، سیستمێکی نوێ باوتر سەرهەڵئەداو بە سەریدا سەردەکەوێ و شوێنی دەگرێتەوە لەچوارچێوەی ئەو مشتومڕەدا کە تیوری سۆسیۆلۆجی مارکس و قوتابیەکانی جیادەکرێتەوە، روونده‌بێتەوە، کە رێکخستنی کۆمەڵایەتی بەرهەمهێنان لە شۆڕشی پیشەسازیی کۆمەڵگەی رۆژاوایی سەردەمدا، لەرێی دووچینی سەرەکیەوە سەرهەڵئەدا:_ کەیەکەمیان چینێکی بۆرژوایە، کە خاوەنی هەموو هۆیەکانی بەرهەمهێنانە، دووەمیشیان چینی کرێکارە (پرولیتاریا) کە بێجگە لەرەنج و عارەق هیچیتری نییە، و زۆرانی نێوان ئەو دووچینە نکوڵ نەناسەو بەپێی بۆچوونی مارکس، هەر ئەبێ بەسەرکەوتنی چینی پرولیتاریا و سەرفرازی رژێمی سوشیالیستی کۆتایی بێت، کە بەملکایەتی گشتی هۆکانی بەرهەمهێنان دەناسرێ، لەسێبەری کۆمەڵگەیەکی بێ دەوڵەتو بێ چینایەتی بەدەردەکەوێ، لەسێبەری کۆمەڵێك دروشمی ئاشتیو

ئازادیو بەختیاری و کارکردنی بێ خۆپەرستیو بێ تاکەکەسیو بێ چەوساندنەوە

تیوری نامۆبوون

مارکس بەهاریکاری لەگەڵ ئەنگلسدا تیوریەکیان لەبارەی (دوور وڵاتی) پێشکەشکرد، و کورتەی ئەوەی کە ئەم تیورییە جەختی دەکات ئەوەیکە، مرۆڤ لە ژینگەی سروشتی خۆی جیادەبێتەوە، کە خۆی پارچەیەکە لەو ژینگەیە و ئیدی پەیوەندی خۆشەویستی و راستەوخۆی لەگەڵیدا نامێنێ، واتە وێرای گۆرانی کۆمەڵ گە لەسەرەتاییەوە بۆ قۆناغی نیشتەجێوونێکی پێشکەوتووتر، بەوەی کە کۆمەڵگە باشتر کۆنترۆڵی سروشتی کردوە، بەو هۆیانەی تەکنۆلۆجی کە دایدەهێنان و چی دیکەشی لێدەکەوتەوە لە گەشەکردنی هێزە بەرهەمهێنەرەکانی ، لەگەڵ هەموو ئەوەشدا مرۆڤی ئەو کۆمەڵگەیە بەدرێژایی هێڵەکە ، هەر هەست بە بەختیاری ناکات ، چونکە ئەو شوێنەوارانەی کە لە گۆرانەوە پەیدا ئەبن پێویست نییە هەموویان شوێنەوارێکی چاك بن، بە هۆی هەماهەنگی برێ شەرو خراپەوە،کە رووئەدەنو لەگەڵ پێشکەوتنی شارستانێتیدا زیادیش ئەکەن ، ئەوەی دیارترین هەستی هەناسە لای مارکس ساردییە لای مارکس ... هەست کردنیەتی بە نامۆیی، یان نامۆ بوون[1] گرنگ ئەوەیکە مارکس و ئەنگلسوێنای لەسەردەمی نوێدا کۆمەڵگەی بۆرژوایان بە لووتکەی نامۆبوون کردوە.

گرنگترین بەشدارییە سۆسیۆلوجیەکانی مارکس

1-مارکس شیکارو لێکۆڵینەوەی دیاردە کۆمەڵایەتیەکاندا، پێ لەسەر بارو هۆکاری مادی(ماتریال)ی دادەگرێ و لەپشت بەستن بەهێزی غەیبی و روخانی ومیتالی، خۆی بە دووردەگرێ، لەبەرئەوە دائەنرێ کە رێگای خۆشکردوە بۆ ناسینی دیادە کۆمەڵایەتیەکان بەشێوەیەك کە بشێ ملکەچ بکرێن بۆ لێکۆڵینەوەی زانستیانە.

2-جەختی مارکس لەسەر پێویستی راڤەکردنی پرۆسە مێژووییە جیاوازەکان، بەپشت بەستن بە لێکۆڵینەوەی پەیوەندیە کۆمەڵایەتیە پیادەکانی نێوان گروپەکان، لە باتی چەق بەستن لەسەر بیرۆکە بایۆلۆجیە تایبەتەکانی بە گۆران، گرنگی پشت بەستن بە کاریگەرە سۆسیۆلۆجیەکان، بۆ راڤەکردنی پرۆسە مێژووییەکان دەوڵەمەندکرد.

3-هەندێ لە زانایانی کۆمەڵایەتی، پێیانوایە کە مارکس لەپێش(بارسۆنز)دا دەستی بردوە بۆ ئەوەی، کە ئەمرۆ بە " تیوری هەڵبژاردنی کاری کۆمەڵایەتی" دەناسرێ ، لەکاتێکدا کە بریاری بڕیوەتەوە لەسەرئەوەی کە شۆرش لە خۆیەوە پەیدا نابێ ، بەڵکو تەنها کاتێك ئەبی کە خەڵك تەکان بدەن بۆ پیادەکردنی.

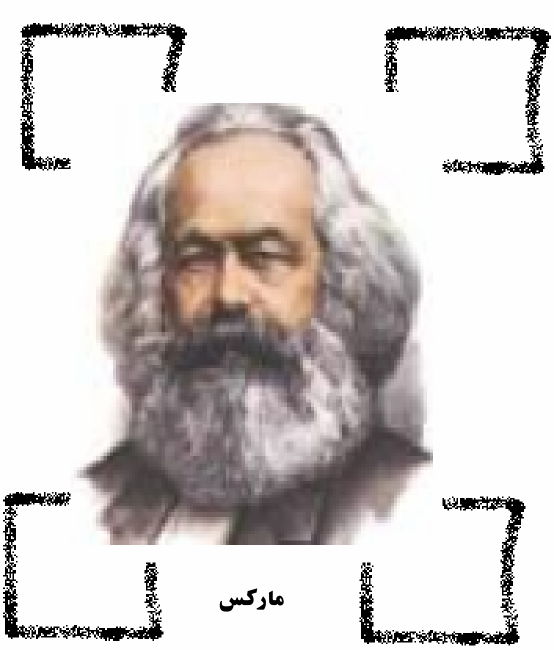

مارکس

مارکس لەپێناو چەسپاندنی تیوریەکەیدا، سەبارەت بە "کاری کۆمەڵایەتی" یان "کاری شۆرشگێری" نموونەیەکی یەکجار سادەی بەکارهێنا، کە ئەشێ بە " رێڕەوی میکانیزمی ژیرانە: ناوزدەی بکەین، لەو رووەوەکە مارکس گریمانەی ئەوەی داناوە، کە هەموو کەسێك ئامانجی تایبەتیان هەیەو کۆشش دەکەن بۆ بەدیهێنانیانو هەموو هەلێك دەقۆزنەوە بۆ بەدواداچوونیان.

وادیارە کە مارکس چەمکی خۆی لەبارەی "کاری کۆمەڵایەتیەوە" لەو پرەنسیپە ئابورییە کلاسیکیانەوە داتاشیوە، کە زۆربەیان دەخولێنەوە بەدەوری " مەبەس پاساوی هۆکاردەکات" و لەپاشدا هەولیداوە کە ئەم شێوازە شیکارکردنە بگوێزێتەوە لەبوارە ئابووریەکانەوە بۆ ریزبەندی کۆمەڵایەتی .

ئەمە لە لایەك و لەلایەکی ترەوە مارکس پێیوایە، کە تاکەکات هەردەم لەجوولەدان بەرەو وەدیهێنانی ئامانجەکانیان بەشێوەیەکی میکانیزمی و هەرچەند نکوڵیشی لەوەنەکردوە، کە ئەم تاکانە خواستی سۆزو بەهای دیاریکراویشیان هەیە، بەڵام هەروای بۆ ئەچێ، کە راستای گوزارش لە سۆزی نیازە کۆمەڵایەتیەکان، مەحکومە بەکاری پراکتیزی لەلایەن هەندێ لەو تاکانەوە، کە کاریگەریان هەیە لەسەر هەستیاری کۆمەڵایەتی، بەهاکانی دیکەش بەرۆڵی خۆیان لەزۆرکاتدا گوزارش لەو چینە دەکەن، کە بەبالادەشتی خۆی کۆنترۆڵی کۆمەڵگە دەکات.

مارکس ئەگەری ئەوەش دائەنێ، کە کۆششی تاکەکان کە پێویستی تەواوی بە بوونی پەیوەندی کۆمەڵایەتی وا هەیە، کە ئەویش پێویستی لێدەکەویتەوە، بۆ مۆدەی تەکنۆلۆژی‌و شتی دیکەش لەشێوازە پێکدا ئالاوەکانی ئەو پەیوەندییانەی کە مارکس بە (هێزەکانی پەیوەندی بەرهەمهێنان) ناویبردون. و هەر لەرێی ئەم هێزانەی پەیوەندیەکانی بەرهەمهێنانەوەیە، کە بەبۆچوونی مارکس رەفتاری تاکەکات راڤەدەکرێت، لە هەموو هەڵوێستیکدا رووبەرووی دەبنەوە، هەروەها بەبری بەشداریکردنی ئەو تاکانەش، لەچارەسەرکردنی ئەو کێشانەدا، کە پێویستیان بە چارەسەرکردنە.

هەرچۆن بێ مارکس لەرێی ئەم بیرۆکە سادەیەوە... میکانیزمی ژێرانە توانیویەتی نیشانەکانی هەموو پارچەکانی ریزبەندی کۆمەڵایەتی رەچاوبکات، بەو پێیەی کە ئەم نیشانانە ئەنجامێکی سروشتی کارلێککردنن، لەنێوان هەندێ، یان هەموو پارچەکانی ریزبەندییەکاندا لەگەڵ یەکتردا... ئەمە و دیارترین نیشانەکانی نموونەی کاری کۆمەڵایەتی لای مارکس، جەختکردنەوەیەتی لەسەر بنیاتنانی هەڵوێستە کۆمەڵایەتییەکان و جۆشخواردنە لۆجیکیە ئاڵوگۆڕەکانی هەڵویستە پەیوەندارەکان، هەروەها مارکس وای بۆ چووە، کە کارلێککردن بەتایبەتی لە کۆمەڵگە سەرمایەداریەکاندا، پێویستە چەند شێوازێکی شۆڕشگێری هەبێ، لەپێناو بەدیهێنانی بەرژەوەندی ئەو چینە ژێرچەپۆکانەدا، لەلایەن هەندێ پارچەی ریز بەندیە کۆمەڵایەتیەکانەوە کە لەدێر رۆژگارەوە دەچەوسێنرێنەوە، هەروەها پێیوایە کە ئەو شێوازە شورشگێریە، تاکە هۆی بە توانایە، بۆ ئەوەی کە ئەو چینە ژێرچەپۆکە زاڵ ببێت‌و ئینجا کۆنترۆڵی دەسەڵاتیش بکات، مارکس نموونەی (پێویستی کۆمەڵایەتی) پەسەندکردوە، لەوەوە هاتووە کە لەسەر بناغەی ئەو ئەتوانرێ بگوترێ، کە تاکەکات بێ گوێپیدان بە دۆخ و پێگەیان لە کۆمەڵگەی نوێدا، بەپێی خواستی هەڵویستە کۆمەڵایەتیەکانیان کارلێك دەکەن[2].

4- راوبۆچوونەکانی مارکس رووبەرووی مشتومڕی زۆربۆتەوە، لەنێوان پشتگیرۆ بەرهەڵستکارەکانیدا، و لەناو زانایاندا هی وا هەیە کە پێگەیەکی تایبەت بە مارکس و بۆچوونەکانو قوتابیانی دائەنێ، وتیایشیاندا هەیە بەهیچ کلۆجێ مارکس بە زانای سۆسیۆلۆجی دانانێ ، هەشیانە هەر هەندێ رەخنە ئاراستەی شوێنەوارە بەجێ ماوەکانی مارکس دەکەن بەم شێوەیە:-

أ-ژمارەیەك لە زاناکان جەختیانە لەسەر گرنگی کارل مارکس کردوە، لە سونگەی ئەو رۆڵە ئاشکرایەی کە گێراویەتی لە پێشکەوتنی زانستی کۆمەڵایەتیدا، رۆڵی ئەو قوتابیانەشیان بەرز نرخاندوە، کە رەنجێکی یەکجار زۆریان داوە بۆ روونکردنەوەو تاوتوێکردنی ئەو بیرۆکانەی مارکس و بۆچوون و نووسینەکانی، کە هەندێکیان بەتەواوی روون و ئاشکرانەبوون، تا رەنجەکانی مارکس و قوتابیەکانی گەیشتنە پلەی تەواو، بۆئەوەی لە کۆتاییدا بگەنە تیورییەکی سۆسیۆلۆجی پتەو لە بنیاتنانی کۆمەڵگەو گۆڕانیدا، ئەوەش بەچاوپۆشی لەوەی کە ئەو تیوریە رۆڵی تاقەیەك توخمی زۆر دەرخستوە و بەتەنها کردویەتی بەبەرپرس لە وێناو پرۆسەو ئەنجامە جیاجیاکانی گۆڕیتی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەدا.

ب-سۆرۆکین مارکسی تۆمەت بارکردوە بەوەی کە تیوریەکەی لەسەر کۆمەڵێك لە وێناکاری هەڵە راوەستاوە، کە دیارترینیان ئەو وێناکردنە هەڵەیەی مارکسە، کەلەبارەی پەیوەندی (هۆکاری)و (حەتمیەتە) وکردویەتی کەلەسەر بنەمایەکی میتافیزیکییە، سوروکینیش جەخت لەسەر نەگونجانی قوبوڵکردنی ئەو وێنایەی مارکس دەکاتەوە، و بەپێی سۆرۆکین ستەمە ئەو تیوریە پراکتیزە بکرێت لەسەر پەیوەندی نێوان دیارەکان بەتایبەتی لەبواری کۆمەڵایەتیدا، چونکە پەیوەندی نێوان دیاردە کۆمەڵایەتیە جیاوازەکان، پەیوەندیەکی شوێنەوار ئاڵوگۆڕە، واتە کاری تێدەکرێ‌و لە هەمان کاتیشدا، کاردەکات، ئەوەش لەرای سۆرۆکیندا پێچەوانەی بۆچوونەکەی مارکس، کە هەر لەپێشەوە خۆی داوەتە دەست ئەوەی، کە پەیوەندی (هۆکاری-علیە) تەنها یەك لایەنە رادەوەستێ، کە لەو رێیەوە هۆو هۆکاری هەموو

کارایی و بزاوتێکی پێبەبڕێ و لەو لایشەوە ئەنجام، یان هۆدارەکە نیگەتیڤ دەبێ، چونکە ئەو ئەنجامە سێبەری ئەو (هۆ)یانەیە و ئەرکە بەسەرشانیانەوە. ئیدی هەر لێرەوە سۆرۆکین ئەو ئەنجامە رەتدەکاتەوە، کە مارکس پێی گەیشتووە، ئەکێشێتە سەر ئەوە گوایە تەنها هەر شێوەی بەرهەمهێنانە لە کۆمەڵگەدا، کە سروشتی گشتی راستا جیاجیاکانی ژیانی کۆمەڵایەتیو سیاسیو رۆحی هەر کۆمەڵگەیەك دیاریدەکات، بەتایبەتی لەسێبەری ئەو هەموو لێکۆڵینەوە مەیدانیانەی، کە گرنگی زۆر کاریگەری دیکەی وەك ئاینو جادو زانستیانە سەلماندووە، وە نەبێ گرنگی ئەو کاریگەرانە، هەر تەنها چەند لایەنێکی ژیانی کۆمەڵگە بگرەنەوەو هیچی تر، بەڵکو درێژەشیان کێشاوە بۆ کارکردنە سەر خودی دیاردە ئابوریەکانیش.

ج–تیماشیف رەخنەی ئاراستەی تیوری سۆسیۆلۆجی مارکس کردوە روونی کردۆتەوە، کە رووداوە راستەقینەکانی مێژوو زۆرجار پێچەوانەی چەمکی مارکسیان سەلماندوە لەبارەی گۆڕانەوە ، روونیانکردۆتەوە کە گۆڕان لەنموونەیەکەوە بۆ نموونەیەکی دیکەی، رێکخستنی کۆمەڵایەتی بەرهەمهێنان زۆرجار دوور لە (حەتیمەت) یان دوور لەو سەلمێنراوەی کە مارکس گریمانەی لەسەرداوە پیادە ئەبێ (کە گریمانەکەشی بریتیە لەوەی کە گۆڕان بەسەرکەوتنی چینە چەوساوە و ژێر چەپۆکەکان نەبێت روونادات، و هەروەك چۆن ئەو رووداوە مێژووییانە بە قسەی تیماشیف ناڕاستی ئەو نوقلانانەی مارکسیان سەلماندوە، کە پەیوەندییان بە لەناوچوونو نەمانی چینەکانەوە هەبوو، بەتایبەت ناونجیەکان[3] و لەدوادوایشیدا تیماشیف پێیوایە، کە تیوریەکەی مارکس هەرچەند لەسەر بنەمای کاریگەری ئابووری رائەوەستێ، کە تاقە کاریگەری لێهاتوو بەکارە لە گۆڕانی کۆمەڵایەتیدا، بەڵام لەسەرەتاو کۆتاییدا هەروەك تیوریەکانی(سپنسروکونت) وایە.

د–هەرکەس بۆتۆمۆری بینی بێت لەرێی کتێبی (زانستی کۆمەڵایەتی لەدیدێکی کۆمەڵایەتی رەخنە ئامێزەوە)، وا ئەزانێت کە تیوریەکەی مارکس گەڕاوەتەوە ناو بازنەی رووناکی بەوپێیەی، کە پێچەوانەو هەڵوەشێنەری تیوری (وەزیفی)یە کە زانستە کۆمەڵایەتیەکانی گرتبووەوە، لەماوە زەمەنییەکانی ئەم دوادواییەدا، کە ئەستێرەی لەئاوابووندایە، چونکە بە بۆچوونی بۆتۆمۆر گوایە بەشی پێویست لێهاتوونیە و بۆتۆمۆر بەراوردکارییەکی رەخنە ئامێزی مارکسیت و(وەڤیفیەتی) کردوەو ئەڵێ : لەکاتێکدا کە زەیفیەت جەخت لەسەر هاوتخمی کۆمەڵایەتی دەکات، مارکسیەت جەخت لەسەر ململانێی کۆمەڵایەتی دەکات و لەکاتێکدا کە (وەزیفیەت) گرنگی بەمۆدە نەگۆڕو نەبراوەکانی کۆمەڵایەتی ئەدا، مارگسیزم جەخت لەسەر بنیاتی گۆڕاوی لەسەر سیستەمەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی لەرێی بەهاو مۆدە گشتیەکانەوە چەق دەبەستێ ، ئا لەو کاتەدا مارکسیزم پێدائەگرێ لەسەر جیاوازی بەرژەوەندی و بەهاکان لەناو هەموو کۆمەڵگەیەکدا[4] و بۆتۆمور دان بەوە دادەنێت، کە مارکسیزم تاقە تیوریەکە، کە وەك پێویست بەتەنگ زۆرانی کۆمەڵایەتیەوەیەو، بۆتۆمۆر جەخت لەسەر گرنکی ئەم تیور دەکات، لەبەرئەوەی کە کۆمەڵگەکانی مرۆڤایەتی سروشتی مێژوویی ئاڵۆزییان پێوە دیارە، لەپاشاندا بۆتۆمۆر ژمارەیەك رەخنە ئاراستەی مارکسیزم دەکات رەنگە ئەمانە گرنگترینیان بن:–

کانت

1-لەراستیا تیوریەکەی مارکس هەندێ هەڵەی پێوەدیارە، چ لەو رووەوە، کە پەیوەندیان بەوەسفکردنی راستەقینەی هەردوو چەشنەکەی (زۆران و هاوکێشی)یەوە هەبێت، لە کۆمەڵگەدا، یان لەوەی کە پەیوەندی بە راڤەکردنی(زۆرانە)وە بێت لە کۆمەڵگەدا، یان لەوەی پەیوەندیی بە پتەوی چینە کۆمەڵایەتیەکەوە بێت.

2-زۆر لە گریمانەکانی مارکس دارشتەی چەند یاسایەکی گشتییان پێوە دیارە، کەچی بێجگە لە چەند یاسایەکی تایبەتی رووت، یان پرەنسیپەکانی ئەو یاسایە هچی دیکەنین[5].

ھ-لە کۆتاییدا زۆر لەبیریارەکان هەرگیز مارکس بەزانای سۆسیۆلۆجی دانانێن، هەرچەند مارکسیزم هەندێ بیرۆکی سۆسیۆلۆجیشی لە خۆگرتووە، و لەسەرەوی ئەو زانایانەوە توێژەری فەرەنسی(هەنریێ لۆفیفەر) هەیە لەرێی کتێبەکەیەوە لەبارەی (مارکس و زانستی کۆمەڵایەتی)کەلەپاریس دەریکردبوو لەساڵی 1996دا(3).[6]

و-لەگەڵ ئەو هەموو قسەیەدا کە لەبارەی تیوری سۆسیۆلۆجی مارکسەوە کراوە ژمارەیەکی یەکجار زۆر لە زانایان لە گرنگی بیری مارکسیزم، لەبواری گۆرانی زانستی کۆمەڵایەتیدا کەم ناکەنەوە، چونکە (بیرەکە)بەشداری کردووە لە دارشتنی تیوریەکی زانستیانەی رێكوپێك لەبارەی بنیاتو گۆرانی کۆمەڵایەتیەوە، ئەمە بێجگە لەوەی کە بیری سۆسیۆلۆجی مارکسیزم کێشاویێتە سەر پێویستی بوونی ئەوەی، کە ئەبێ زانستی کۆمەڵایەتی زانستی کۆمەڵگە بێت.

تێبینی:-

1-(*) پەراوێزن

2-( )رەنووسەکان سەرچاوەن.

پەراوێزەکان

1- بروانە شەرحی تەواوی تیوری نامۆبوون لای مارکس و ئەنگلز لە توێی کتێبەکەماندا بەناوی (زانستی کۆمەڵایەتی دەشتەکی) کە پێش تر ئاماژەی بۆ کراوە، لەلاپەرە126-127دا هەرچەند کاتوشوێنی چاپەکەی دیارینەکردوە.

2- لەنووسینی راوبۆچوونەکانی مارکسدا لەبارەی کاری کۆمەڵایەتیەوە، پشتمان بەم سەرچاوەیە بەستاوە
(Percy .S.Cohen, Modern Social Theory,Iondan,Heine Mann Enducatnal Books,Lt.d-1968).

ب-لەسەر وەرگێرانە عەرەبیە بە نرخەکەی دوکتۆر عادیل موختاری هەواری -زنجیرەی کتێبەکانی زانستی کۆمەڵایەتی و گەشەکردن قاهیرە -1997.

3- بۆ شارەزایی زیاتر بروانە-بۆتۆمۆر - زانستی کۆمەڵایەتی دیدێکی کۆمەڵایەتی رەخنەیی وەرگێرانی د. عادیل موختاری هەواری-کتێبخانەی نەهزەت شەرق-قاهیرە 1980لاپەرە (91-106).

4- تیماشیف وتەیەکی هەیە لەم بۆ چوونە دەچێت کە ئەڵێ: مارکس و جۆبینۆو بیکڵ و دانیلفسکی چۆلینی کارەکانی خۆیان وا دەکرد، کە سەر بەفەلسەفەی مێژووبن، بروانە تیماشیف وەرگێران چاپی دووەم لاپەرە(80)(بێ ئەوەی شوێنو ساڵی چاپکردن دەستنیشان بکات"و")

5- لەکاتێکدا تیماشیف لەبرگەی(ج)ی ئەم بابەتەدا، رەخنە لە تیوری سۆسیۆلۆجی مارکسی دەگرێت: سەبارەت بە چەقیەتی سەرکەوتنی(پرۆلیتاریا) بۆ پیادەکردنی گۆران، تائێستا ئەگەر مەبەست لەو سەرکەوتن و گۆرانە سەرکەوتنێکی رادیکاڵی بێت، لەبواری خاوەنداریتی (هۆکاری بەرهەمهێنان) دا نەك ریفۆرم سازی ساختەی بورژوازی، ئەوا تیوریەکەی مارکس هێشتا هێزی لەبەر نەبراوە.(وەرگێر)

6- وەك بۆتۆمۆریش لەبرگەی(د)دا، هەمان رەخنە دەگرێتەسەر ئەو تیوریە، پێویستە سەیرێکی رەوشی سیاسیو ئابووریی ئەمرۆی جیهانی سەرمایەداری بەسەرکردەیی ئەمریکا بکرێت، بۆ چەسپاندنی راستی بۆچوونەکەی مارکس(وەرگێر)

سەرچاوەکان:

1-تیماشیف: سەرچاوەیەکی پێشوو لاپەرە76، ناوی ئەو سەرچاوەیە نەهێنراوە(وەرگێر).

2-بروانە د. محەمەد عاتیف غەیس-زانستی کۆمەڵایەتی - سەرچاوەی پێشتر ل41، وسەیری کتێبی (هەڵوێستی تیوری لە زانستی کۆمەڵایەتی سەردەمدا، یانەی کتێبی زانکۆیی-ئەسکەندەریە 1972 بەشی تایبەت بەبەیەکگەیشتنی زانستی کۆمەڵایەتی بە رەوتی مارکسیت لاپەرەی 230-261.

3- Henry Le Febvre,Sociologiede Marx,P.U.F.Paris,1966.P.20-25 و لەچەند برگەیەکی دیکەی فرەو زۆردا.